

- Вісник Львівського університету. Серія: філологія. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – Вип. 50. – С. 123-130.
6. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2002. – 720 с.
  7. Скуратівський Л. До питання про значення поняття «мовленнєвий розвиток» та інші близькі за змістом поняття / Л. Скуратівський // Українська мова і література в школі. – 2005. – № 3. – С. 2–4.

УДК 378.091.33

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЄВОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Манойло І.С.

У статті розглядається одна із найбільш актуальних і важливих для теорії і практики теми – культура мови й мовлення, технологія формування необхідного рівня педагогічної майстерності й культури поведінки.

Ключові слова: культура мовлення, технологія формування, мовленнєва майстерність, спілкування.

ТЕХНОЛОГИЯ ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ РЕЧЕВОГО МАСТЕРСТВА УЧИТЕЛЯ

Манойло И.С.

В статье рассматривается попытка анализа формирования культуры речевого мастерства учителя в контексте проблемы совершенствования педагогического мастерства учителей.

Ключевые слова: внеаудиторная работа, педагогическое мастерство, инновационная деятельность, творческое развитие, культура речи, речевая деятельность.

PEDAGOGICAL TECHNOLOGY OF CULTURE REACH

Manoylo I.S.

Forming of the pedagogical conditions into education process proved their effectiveness that has manifested itself in the positive of the development of pedagogical culture.

Key words: culture, pedagogical conditions, communication culture.

В сучасних університетах питання профорієнтації і формування культури здійснюються за допомогою спецкурсів з питань мовленнєвої культури, професійної майстерності та соціалізації особистості, запровадженням спецпрактикумів, спецсемініарів. Такими є спецкурси, розроблені в Київському національному педагогічному університеті імені М. Драгоманова, в Харківському державному педагогічному університеті ім. Г.С. Сковороди, в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна та в ін. Суть нових спецкурсів полягає у їхній простоті й творчому підході на основі індивідуально-особистісного спрямування. Всі вони переплітаються з питаннями мовної культури, з усіма іншими складовими поняттями професійної і педагогічної майстерності. Разом з тим досі немає чіткої визначеності самого поняття культури мови й мовлення та зв'язку основних його складових з погляду загальної професійної та загальної педагогіки. Цілком справедливо спеціалісти-філологи вважають, що питання мовної культури є предметом їхнього зацікавлення. Вони поєднують в одному понятті культури мовлення і показники педагогічної, психологічної, анатомо-фізіологічної, а також фізичної (акустика, наприклад), логіко-етичні, стилістичної, естетичної, загальної духовної культури. Відома група філологів, які категорично твердять, що питання культури мови є винятково філологічним, лінгвістичним, бо спирається на міцне знання фонетики, орфографії, морфології, стилістики та інші проблеми. Переважна більшість філологів поняття культури мови розуміє як наявність знань і умінь володіти різними словами літературного походження, а не суржиком. Мова йде про культуру слова, правильне використання гра-

магічних норм в прямому їх розумінні. Не заперечуючи можливості такого підходу цього питання, в нашому дослідженні ми зосереджуємо увагу на урізноманітненні відтінків мовленнєво-педагогічного процесу. Ми залишаємо право за різними авторами мати свій підхід. Але з погляду загальної педагогіки нам здається найбільш правомірним ставити питання про загально-педагогічний аспект феномену мовної культури як складової професійної майстерності спеціаліста, так і морально-естетичного його впливу на соціальну ситуацію. Учень, студент у житті виконує безліч соціальних ролей, від яких іноді залежить і сама доля (і не тільки педагога, оратора, мовця). Складником соціальних і професійних взаємовідносин є слово і процес мовлення, проголошення.

Слово як і його мовлення може піднімати, надихати або зупиняти чи гальмувати, формує соціальний мікроклімат в колективі і часто визначає місце окремої особи в ньому. Стосовно окремих спеціальностей, то мовленнєва діяльність в них є провідною. Вона впливає на професійний успіх. Основний контингент учасників нашого дослідження – студенти класичних і педагогічних університетів, переважна більшість яких збираються стати педагогами. Саме тому нами ставиться питання про мовленнєву майстерність педагога з погляду його професіоналізму. Це питання є новим у педагогічній науці, але воно є завжди актуальним, не тільки тому, що тривають постійні зміни, які вимагають різних підходів та впливають на ситуацію, але й змінами у виборі методології дослідження.

Публікації А.Й. Капської, Г.М. Сагач (педагогів), лікарів Г.М. Ситіна, В.В. Вересаєва та інших містять матеріали саме про високу місію слова, процесу мовлення ставлять питання про оздоровчу й педагогічну місію слова. Нами розглядається мовленнєва діяльність з погляду її місця і особливостей у педагогічній роботі.

Дійсно, мова вчителя справляє на учня великий вплив і змістом (лексичною складовою і граматичною досконалістю фраз, речень, мовою взагалі), і стилем, технікою мовлення. Дикція і артикуляція, тон і стиль мовлення прямо впливають на почуттєво – емоційний стан учня. А тому вивчення питань формування культури мови й мовленнєвої діяльності є завданнями педагогічними. Оптимальним, здається

є тлумачення мовної культури науковцями Харківського національного університету. Так, протягом 90-х років ХХ ст. під науковим керівництвом Лідії Сергіївни Нечепоренко вивчається суть, завдання, різні аспекти загальної особистісної і педагогічної культури з погляду вимог професійної діяльності. Виділяються такі окремі її складові, як: екологічна, валеологічна, історична, психологічна, моральна, соціально-політична, мовна культура та інші. І всі ці напрямки розглядаються з погляду особистісної культури, суть якої полягає в тому, щоб у ній поєднувались внутрішні морально-духовні бажання та зовнішнім їх втіленням. Надзвичайно складними є педагогічні зусилля роз'єднати внутрішній світ особи й зовнішні її прояви. З метою їх об'єднання ми дійшли до того, щоб проаналізувати передовий досвід педагогів вищої школи. З цією метою нами проведено співбесіду з викладачами й студентами філологічних факультетів ВНЗ м. Харкова, на основі яких було визначено й сформульовано перелік складників внутрішньої та зовнішньої культури, які увійшли до поняття особистісної.

В понятті культури мови можна зосередити такі елементи: культура мови як багатство словникового, синтаксично-фразеологічного розмаїття, культуру усного мовлення (власне це є завдання вироблення чіткої дикції і артикуляції, динаміки звучання голосу та ін.); ораторські і риторичні прийоми, що використовуються з арсеналу театральної педагогіки, частково від академічного університетського красномовства, ораторського мистецтва. Нам здається переконливим загально педагогічна визначеність питання культури мови науковцями кафедри педагогіки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, тому в даній статті зосереджується увага на формуванні культури мови особистості в контексті проблеми педагогічної майстерності та професійної культури. Вперше пропонується поняття мовленнєвої культури яку визначається через педагогічне вміння користуватись словом, голосом, стилістикою, технікою мовлення, яке щоразу й відразу позитивно впливає на результати.

Методика експериментальних занять за авторською ідеєю будувалась так, щоб через зміст педагогіки забезпечувати вплив на свідомість, розум, інтелект, пам'ять, з одного боку, а з другого – викликати та забезпечувати бажання користуватись новими прийомами у повсякденному

житті. Взагалі тривалий період в дослідженнях брався за основу здоровий глузд і розвиток особистісного інтересу до проблеми. Справді, дедалі більше зустрічається студентів, які бажають скористатись наданою можливістю вдосконалити інтелектуальні здібності, поглибити пам'ять, мислення, поліпшити свій зовнішній вигляд, стати привабливою індивідуальністю та оволодіти мовленнєвою культурою для щоденного вжитку (1). В 1992 – 1994 рр. студенти фізичного факультету педагогічного відділення звернулись до кафедри педагогіки з проханням прочитати їм спецкурс «Педагогічні умови розвитку інтелектуальних можливостей особистості», а з біологічного факультету студенти запросили інші – «Елементи акторського мистецтва в діяльності вчителя». Спецкурси прочитано. Студенти проявили високий інтерес і активність. Спеціальний курс лекцій охоплював кілька тем, зв'язаних з питаннями культури мови й мовлення. Зацікавленість пояснюється тим, що курси могли позитивно впливати одразу на життя, на зовнішній вигляд і внутрішню гармонію, на культуру поведінки. На сучасному етапі, коли виникло безліч професій, які вимагають, які вимагають знання наукових основ менеджменту, питання зовнішнього вигляду, пошуку свого іміджу, способів самовираження через мову, мовлення, що вимагало одразу реальних умінь щодо культури спілкування і поведінки. Тому питання мовної культури вирішувалось у тісному поєднанні з формуванням зовнішньої і внутрішньої гармонії, визначення шляхів досягнення злагоди особи з обставинами, впливу на довкілля, досягнення успіху. Безумовним ефективним засобом гармонізації і взаєморозуміння є і слово, і техніка та технологія його виголошення. Відомий філософ – філолог О.Ф. Лосєв, (2), визначаючи значення і роль слова, писав, що воно єднає (чи роз'єднує) нас не тільки в житті реальному, але й в позаземному: з космосом, з іншими світами, зі Всесвітом. Все це засвідчує надзвичайну актуальність теми та важливість практичного розв'язання її основних питань.

До речі, пошук гармонізації загального настрою і особистісного світосприйняття, світорозуміння є такою ж животрепетною темою, що потребує розв'язання, або хоч приближення до неї, як і встановлення миру та злагоди в суспільстві, збереження довкілля.

Виходячи з таких посилань, нами розроблена методика експериментальних занять так, щоб відповісти на основні питання. Увага студентів зосереджувалась на трьох обставинах: готовність і уміння слухати співрозмовника (розкриття морально-психологічних основ уваги, володіння системою прийомів красномовства (ораторського мистецтва); опанування власним голосом (постава голосу) через формування та вироблення бажаного тембру, динаміки, дикції, артикуляції та інших технічних та емоційно-технічних барвників мовленнєвої діяльності. Експериментальні заняття проводились за принципом особистісного інтересу: оволодіння системою наукових знань, практичних умінь, розвиток власних здібностей мовця, оратора, співрозмовника з погляду задоволення особистісних потреб, опанування відповідною технологією і технікою звучання, та усвідомлення того, як краще впливати на співрозмовника та соціальне довкілля взагалі, щоб домогтись успіху.

Пошук прийомів, що забезпечують задоволення приватно-особистісного інтересу вимагає від експериментатора відбору й вибору відповідних умов. Тут не можна обмежитись лише груповими й потоковими заняттями. Необхідність індивідуальної роботи, вивчення вокально-мовленнєвих можливостей кожного студента виникло як передбачене, але необхідне завдання. Визначення складників мовленнєвої культури в контексті педагогічної майстерності полягає в наступному. По-перше, педагогічна майстерність – як набір умінь і навичок, що спираються на систему педагогічних знань передбачає внутрішнє позитивне до нього ставлення. По-друге, виокремлення мовного фактору, в якому поєднуються змістовна й технологічна складова. По-третє, опанування технічними засобами звукового відтворення змісту, до якого входить постава голосу.

Необхідність індивідуального вивчення характеру підходу було з'ясовано через численні намагання розв'язати завдання під час групових занять, в ході яких з'ясувались додаткові обставини, які потім розв'язувались індивідуально. Починаючи з 1993 року застосовувалась уже вироблена й перевірена методика викладання спецкурсів «Культура мови студента» та «Вступ до професії педагога», а також застосовувались окремі прийоми вдосконалення мовної культури майбутніх спеціалістів при вивченні педагогіки та проведенні педагогічні практики.

В результаті п'ятирічного педагогічного експерименту була з'ясована низка цікавих питань, пов'язаних з формуванням культури мови майбутнього спеціаліста. По-перше, феномен мовної культури сприймався студентами як такий, що стосується усіх без винятку сфер діяльності студента. По-друге, мовна культура для кожної особи є фактором самовираження і розв'язання та забезпечення індивідуальних можливостей. По-третє, оволодіння секретами мовної культури створює передумови формування інтелігентності й забезпечує успіх в процесі здійснення відповідного впливу на окремого співрозмовника й колективу (групи).

У зв'язку з визнанням великого значення мовної культури в процесі самореалізації особи в вузах почали вводити серію спецкурсів: «Мовна культура спеціаліста», «Ораторське мистецтво викладача», «Педагогічна майстерність» та інші. На деяких факультетах такі спецкурси вивчались факультативно, а на інших – як обов'язків предмет. Завдання полягало в тому, щоб, не переобтяжуючи студента, дати йому відповідний рівень мовної і мовленнєвої підготовки в тісному поєднанні з усіма іншими складовими фахової і педагогічної майстерності, загальної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жигилін Н.В. Культура мовлення як показник педагогічної майстерності // Психолого – педагогічна підготовка вчителя у ВУЗі: – Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Полтава, 1992. – С. 28-32.
2. Сытин Г.С. Животворящая сила. – СПб. : ООО «Лейла», 2000.– 352 с.
3. Капська А.Й. Педагогіка живого слова. – К., 1997. – 140 с.
4. Сагач Г.М. Похвальне красномовство: Практичний посібник для вчителів, студентів середніх та вищих навчальних закладів. – К.: ІЗМН, 1996. – 156 с.
5. Пасинок В.Г. Теоретичні основи мовленнєвої підготовки вчителя. Монографія. – Харків: ІМІС. – 2001. – 280 с.